

Сіданіч І. Л.

м. Київ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті актуалізуються проблеми духовно-морального виховання високо-духовної молоді з чіткими ціннісними орієнтаціями. Процес духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу на сучасному етапі розвитку суспільства має включати освітньо-виховні ресурси культурно-духовних надбань та кращі досягнення духовної культури; соціокультурний потенціал навчального середовища вищого навчального закладу, духовно-моральний саморозвиток особистості студента.

Ключові слова: *духовність, духовно-моральне виховання, студентство, формування духовності, навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі.*

Постановка проблеми

Вступ. Проблема духовно-морального виховання підростаючого покоління є однією із актуальніших у сучасній науці, особливо в умовах кардинальних змін, які відбуваються в нашій країні. У новітніх умовах удосконалення системи вищої освіти важливими є питання відродження духовної місії вищої школи, переходу до духовно-моральної системи виховання в цілому. Необхідність такого оновлення пов'язана з тим, що існуюча система освіти не забезпечує на належному рівні вирішення пріоритетного завдання — духовно-морального виховання майбутніх фахівців, що поєднують високий професіоналізм і духовне багатство.

Сучасний соціально-економічний, науково-технічний і культурний розвиток суспільства поставив перед вищою школою завдання сформувати не лише справжнього фахівця, який має ґрунтовні фахові знання, й високодуховну особистість. На сьогодні внаслідок недостатньої розробленості аспектів змісту та ціннісних домінант вищої професійної освіти вищий навчальний заклад (ВНЗ) здебільшого діє як консервативний «розподільник» фахових знань, за якими втрачається духовна складова особистості майбутнього дипломованого фахівця.

На третіх Покровських міжнародних місіонерсько-просвітницьких читаннях, які відбулися в Києві 26–28 жовтня 2010 р., міністр освіти, науки, молоді і спорту України Д. Табачник зазначив, що міністерство приділяє велику увагу поверненню в усі ланки системи освіти ґрунтовного вивчення питань моралі: «При цьому маємо орієнтуватися на традиційні для нашого народу духовні цінності, які протягом віків формували історичне обличчя України. Спираючись на досвід розвинених країн світу, ми бачимо, як мирно співіснують принципи світської держави і освіти разом із глибокою повагою до традиційної духовності. В Україні настав час реалізувати великий виховний і освітній потенціал, який містить духовний досвід минулих поколінь».

У Концепції духовного розвитку України наголошується про важливість і першорядність саме духовної основи суспільного життя, що саме духовний вимір стане основним і пріоритетним у виборі моделі розвитку українського суспільства: «У питаннях освіти і виховання, так само, як і в царині політики та економіки, мають бути вироблені чіткі духовні принципи. Кожен має на своєму місці: на архієрейській чи університетській кафедрі, у вузі чи школі, в храмі чи у парламенті — відповідно до наших переконань, згідно зі Словом Божим і настановами нашого сумління, діяти» [5].

На думку вчених М. Євтуха, В. Андрущенко, О. Бондаренко, М. Боришевського, І. Загарницької, В. Лугового та інших, така ситуація дає змогу окреслити низку суперечностей:

- між об'єктивною потребою суспільства в активних творчих особистостях із розвиненою системою духовних орієнтирів, здатних до духовно-практичної діяльності і трансляції духовних цінностей та ідеалів, і не розробленістю конкретних шляхів формування духовності майбутнього фахівця в період професійної підготовки;
- між більш чи менш виразним аксіологічним потенціалом кожної з фахових дисциплін у формуванні духовності студентів і надмірним «переважанням» в освітньому процесі знаннєвого компонента змісту вищої освіти;
- між загостренням потреби освітньої практики в науково-методичному забезпеченні формування духовної культури студента та відсутністю ґрунтовних розробок із цієї проблематики.

Стан дослідження проблеми. У такій ситуації вкрай гострою стає необхідність у зосередженні дослідників-практиків на осмисленні змісту та пошуках найефективніших шляхів духовного розвитку сьогоденного студентства в сучасних соціокультурних умовах.

Методологічною основою вивчення індивідуально-психологічних та вікових особливостей як чинника духовного розвитку особистості є, насамперед, екзистенційно-феноменологічний підхід, який базується на ідеї цілісного розуміння людини у всій системі її ставлень до світу і самої себе, розуміння особистості як вищого інтегратора психічної реальності. Ці ідеї найбільш повно представлені в гуманістичній парадигмі, що вивчає людину як унікальну істоту, цілісну духовну реальність і самоцінність, здатну до вільного розвитку, самовдосконалення.

Таке розуміння духовності було започатковане Е. Фроммом та К. Юнгом. У подальшому сучасне розуміння особистості, її духовності мало розвиток у працях Р. Асджіолі, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла та ін. Згідно з баченням згаданих дослідників, людина є духовним створінням, яка має свободу, прагне розвитку, самореалізації та самоактуалізації. Розуміння духовності включає пізнання, моральність і досягнення майстерності у будь-якій справі, самовдосконалення і самоактуалізацію [7].

До характеристик духовної реальності особистості, яка самоактуалізується, А. Маслоу відносить сприйняття себе, інших, природи та світу; ефективне сприйняття реальності і ставлення до неї; мотивацію зростання; потребу в усамітненні, самотійності; автономію, розвиток внутрішніх ресурсів, самодостатність; збереження відчуття щастя і новизни; досвід вищих станів; щире бажання допомогти людям; глибокі та ви-

біркові міжособистісні стосунки; наявність сильних та визначених моральних стандартів; переживання того, що відбувається навколо; прийняття відповідальності за свої вчинки; почуття гумору, творчість тощо. Духовність дає змогу людині творити власну реальність — світ сенсів і значень, сповнений переживань. Духовність пов'язана з відкриттям самоцінного, очевидного і необхідного сенсу власного існування. Духовність є способом існування людини, яка досягла особистісної зрілості [2].

Основоположники гуманістичного підходу зазначали, що криза сучасного суспільства пов'язана з кризою звичних цінностей. Зокрема, К. Роджерс підкреслював, що навколишнє середовище може сприяти або перешкоджати рухові особистості до самоактуалізації. Він вважав, що необхідно створювати умови, які сприятимуть збереженню духовності, духовному зростанню людини і самоактуалізації особистості. А. Маслоу пропонував розглядати самоактуалізацію як нову універсальну життєву духовну цінність [9].

Ідеї класиків гуманістичного підходу були розвинуті українськими психологами І. Бехом, М. Боришевським, Г. Баллом, Е. Помиткіним, М. Савчиним, Т. Титаренко і педагогами В. Кременем, В. Сухомлинським, О. Сухомлинською, О. Савченко. Зокрема, психолого-педагогічним аспектам духовності присвячені дослідження М. Євтуха, М. Жуковського, О. Зеліченка, О. Колісника, В. Москальця, Ж. Юзвак та інших.

Духовність ми розуміємо (за М. Боришевським) як багатомірну систему, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, в яких віддзеркалюються її найактуальніші морально-релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до самої себе, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності. На думку вченого, суттєвою ознакою духовності є її універсальний характер, який виявляється у будь-яких проявах активності: все, що робить людина, як поводить, чим, якими цінностями, потребами мотивується її активність, можна оцінити з позицій духовності [2].

Описуючи особистість з високим рівнем розвитку духовності, М. Боришевський виокремив поведінкові ознаки, що можуть розглядатися як певні індикатори духовного розвитку особистості. Серед них: переважання життєствердних настроїв завдяки багатогранності та перспективності системи морально-релевантних ціннісних орієнтацій, виражені почуття самоповаги та поваги до іншої людини, виразна тенденція до звільнення від егоцентризму на користь алоцентризму, толерантність та інші [2].

На думку вчених В. Андрущенко, М. Боришевського, О. Бондаренко, В. Лугового, М. Левшина та інших, про особистість як носія духовності можна судити за такими ознаками поведінки та діяльності:

- вірою у вищу ідею, у велич душі людської, всього, що створила людина упродовж життя;
- вірою у Бога-творця, у безсмертя душі людської, що поєднується з моральністю людини й спонукає її до постійного самовдосконалення, звільнення від скверни, негідних вчинків;
- яскраво вираженою, пристрасною потребою у справедливості;
- здатністю щиро визнавати свої помилки, переживати почуття провини за скоєні негідні вчинки, що виявляється у готовності до покаяння;

- почуттям самоповаги та поваги до іншої людини, її людської гідності;
- постійною потребою й здатність слухати й чути іншого, що виявляється у щирій зацікавленості до питань, які хвилюють іншого;
- готовністю безкорисливо допомагати іншим, схильністю до милосердя і добродійності та їх реальних виявленнях;
- повагою до суспільних норм, суворим їх дотриманням, законслухняністю, готовністю до вияву вдячності, прощенням та покаєнням [7].

Зміст запропонованих ознак духовності відзначається складністю, тісною системою взаємопов'язаністю.

Метою статті є визначення організаційно-педагогічних особливостей духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу у вітчизняній системі освіти.

Виклад основного матеріалу

Молодь як суб'єкт історичного процесу відіграє роль прогресивного перетворювача суспільства. Тому проблема організації освітньо-виховного процесу у вищій школі на засадах духовності є найактуальнішою у сучасних парадигмах освіти. З огляду на те, що студентський вік є періодом найінтенсивнішого формування особистості, розвитку професійного мислення й самоствердження, надзвичайно актуальним є питання включення духовно-морального виховання в систему навчально-виховної роботи ВНЗ [3].

Це вимагає спеціальної педагогічної діяльності, спрямованої на залучення студентів до скарбниці духовної культури, на розвиток духовності і реалізацію творчого потенціалу особистості, на формування її гуманістичної світоглядної позиції. Слід усвідомити, що тільки заміна стихійної самоосвіти організованою і контрольованою системою навчальних занять здатна підвищити й зробити звичними духовно-моральні потреби. Навчити молоду людину співчувати, співпереживати, прагнути робити добро — основне завдання педагогічного колективу вищого навчального закладу, який прагне сформувати інтелігентну та високодуховну особистість [4].

Отже, вкрай гострою стає не лише необхідність переакцентування завдань професійної освіти на належну увагу до формування духовності студентів та на реальне повернення категорії «духовність» у педагогічну науку, а й зосередження дослідників-практиків на осмисленні змісту та пошуку найефективніших шляхів духовного розвитку сьогоденного студентства в сучасних соціокультурних умовах [7].

Освітня система духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу являє собою механізм взаємодії компонентів цілісного педагогічного процесу, який передбачає реалізацію стратегій, тактики і методики формування духовно-моральних цінностей майбутніх фахівців. Кожний з компонентів цілісного процесу духовно-морального виховання має певну мету та навантаження: цільове, змістовне, рефлексивно-управлінське, методичне [5].

Розуміючи духовність майбутнього фахівця як інтегративну професійно значущу якість особистості, що характеризується орієнтацією на духовні цінності культури в

особистісному саморозвитку та міжособистісній взаємодії, до основних критеріїв сформованості цієї якості вважаємо за доцільне зарахувати: культурну компетентність, представленість духовно-культурних цінностей в аксіологічному потенціалі особистості, емпатійність, цілепокладання у сфері духовного життя і включеність студента у духовно-практичну діяльність [7].

З огляду на це, організаційно-педагогічні особливості духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу передбачають: інтеграцію знань про цінності духовної культури, збагачення морально-духовних потреб, розширення досвіду духовного пізнання на основі активізації духовно-практичної діяльності та прагнення до морально-духовного самовдосконалення.

Зміст процесу духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу на сучасному етапі розвитку суспільства має включати освітньо-виховні ресурси духовно-моральних надбань та кращих досягнень духовної культури; соціокультурний потенціал навчального середовища вищого навчального закладу, духовний саморозвиток і самовдосконалення особистості студента [6].

Система духовно-морального виховання студентів має бути відкритою. Вона тісно пов'язана не лише з діяльністю внутрішніх структурних підрозділів університету і напрямів навчально-виховного процесу інститутів, а й постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем, що водночас значно впливає на становлення й зміцнення наявної системи виховної роботи. Організація контактів з навколишнім середовищем — завдання дуже важливе й водночас надзвичайно важке, яке можна вирішити через налагодження співпраці з громадськими організаціями й установами духовної культури міста, країни, різними навчальними закладами тощо [8].

Методика і технологія духовно-морального виховання студентів — це спеціально організований, цілеспрямований, інноваційний процес організації і стимулювання духовно-пізнавальної діяльності студентів, спрямований на вироблення системних знань про духовно-моральні цінності, що формують діалектичне та гнучке світорозуміння ціннісних орієнтацій; емоційної культури, волевої саморегуляції поведінки, здатності до самопізнання та самоосвіти; умінь та навичок високодуховної діяльності та духовно-моральної практики. Таким чином, орієнтуючись на вищі ідеали, студентам слід намагатися стати максимально корисними для суспільства, нації, а також працювати над збагаченням свого духовно-морального світу [3].

Оскільки головною сферою соціальної активності студентської молоді є навчання, саме у ставленні до нього, в оцінюванні значення набутих знань, культурі читання спеціальної літератури, прагненні професійного зростання найбільш виразним є рівень розвитку духовності, якого досягнув конкретний студент. Допомогти йому для «сходження» до вершин духовності педагог зможе, поклавши в основу викладання свого предмета сукупність принципів: аксіологічного (розуміння людини як найвищої цінності, орієнтація на духовність як одну з визначальних характеристик цінності вищої освіти); особистісно орієнтованого (врахування закономірностей природного та соціокультурного розвитку особистості, організація навчального процесу в контексті християнської етики); діяльнісного (задоволення інтересів та потреб студента у різних видах духовно-практичної діяльності, стимулювання молоді до самостійного духовного пошуку) [7].

Отже, організаційно-педагогічні особливості духовно-морального виховання студентів вищого навчального закладу полягають у тому, що:

- із переходом вищої школи на університетську систему освіти слід гармонійно збалансувати обсяги викладання гуманітарних, природознавчих і фахових дисциплін;
- історичний досвід української університетської освіти доводить, що гуманізм був основою навчання у ВНЗ протягом багатьох століть і, відповідно, сучасна вузька фахова спеціалізація не сприяє підвищенню духовності особистості;
- формування духовної компетенції майбутніх фахівців в інтелектуальній, емоційно-ціннісній, діяльній сферах особистісного розвитку та духовно-моральних ціннісних орієнтацій можливе за умов упровадження у навчально-виховний процес вищої школи навчальних дисциплін духовно-морального спрямування;
- внесення необхідних змін на методологічному рівні дасть змогу подолати наявний, дещо зневажливий погляд педагогів-предметників на сутність процесу формування духовності студентства, його місце у структурі професійної підготовки майбутнього фахівця;
- удосконалення процесу цілеспрямованого духовного розвитку студентів сформованого на успішне вирішення складного комплексу питань професійно-педагогічного змісту, який пов'язаний з діяльністю професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу, та освіченість викладачів, їх педагогічна майстерність та рівень володіння системою освітніх технологій є одним із головних чинників підвищення ефективності формування духовності студентів.

Висновки

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що надзвичайно складне суспільне завдання щодо формування не лише справжнього професіонала, а й високодуховної особистості вища школа здатна вирішити тільки за умови актуалізації ціннісних домінант вищої професійної освіти, подолання штучної знаннєвої обмеженості фахової підготовки, розкриття аксіологічного потенціалу кожної з навчальних дисциплін та повноцінного використання виховних можливостей предметів культурологічного циклу.

Для досягнення мети духовно-морального виховання особистості студента, кожен вищий навчальний заклад нашої країни має стати навчально-науковим, культурно-освітнім і виховним центром роботи зі студентською молоддю. Досягнення духовного розвитку студентів ВНЗ вимагає від професорсько-викладацького складу урахування впливу названих чинників у процесі пошуку найефективніших форм і методів роботи, спрямованих на духовне зростання особистості, органічне поєднання навчання, виховання, науково-дослідної та методичної роботи.

Переконані, що належна увага до духовно-морального виховання, створення у стінах вищого навчального закладу відповідного культурного середовища, здатного забезпечити передбачуваний виховний вплив, інтеграція внутрішніх та зовнішніх умов розвитку духовності студентства і концентрація виховних зусиль усього педагогічного колективу цілком спроможні суттєво підвищити ефективність формування цієї інтегративної професійно значущої якості майбутнього фахівця, стимулювати його до свідо-

мої та стійкої орієнтації на духовні цінності в особистісному самовдосконаленні та міжособистісній взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. — 2001. — № 1. — С. 11–17.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : моногр. / М. Й. Боришевський. — К. : Академвидав, 2010. — 416 с.
3. Євтух М. Б. Проблеми виховання молоді в світлі християнського вчення / М. Б. Євтух // Вісник православної педагогіки. — 2008. — № 1. — С.10–12.
4. Євтух М. Б. Правові основи української педагогіки: етика та соціальні норми: навч. посіб./ М. Б. Євтух, С. К. Стефанюк ; за заг. ред. С. Стефанюка. — Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2011. — Кн. 3. — 316 с.
5. Стратегія духовного розвитку України: єдність духу в союзі миру : збір. матеріалів 3-х Покровських міжнар. місіонерсько-просвітн. читань (26–28 жовт. 2010 р.). — Полтава : АСМІ, 2010. — 344 с.
6. Морально-правові основи національної педагогіки / за ред. С. Стефанюка. — Х., 2009. — С. 137–334.
7. Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : моногр. / В. Луговой, М. Левшин, О. Бондаренко [та ін.] ; за заг. ред. В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. — К. : Пед. думка, 2011. — 260 с.
8. Чернишова Є. Р. Підготовка керівників до управління виховним простором у загальноосвітньому навчальному закладі: метод. рек. / Є. Р. Чернишова. — К., 2010. — 40 с.
9. Юзвак Ж. М. Духовність як психологічний феномен: структура та чинники розвитку / Ж. М. Юзвак // Філософська думка. — 1999. — № 5. — С. 139–150.

Сиданич І. Л.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье актуализируются проблемы духовно-нравственного воспитания духовно богатой молодежи с четкими ценностными ориентациями. Процесс духовно-нравственного воспитания студентов высшего учебного заведения на современном этапе развития общества должен содержать образовательно-воспитательные ресурсы культурно-духовных приобретений и лучших достижений духовной культуры, социокультурный потенциал учебной среды высшего учебного заведения, духовно-нравственное саморазвитие личности студента.

Ключевые слова: *духовность, духовно-нравственное воспитание, студенчество, формирование духовности, учебно-воспитательный процесс в высшем учебном заведении.*

Sidanich I. L.

ORGANISATIONAL PEDAGOGICAL FEATURES SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

The article provided directly issues related to spiritual and moral education of young people powerfully with clear value orientation. Contents of the process of spiritual and moral education of students of higher education at the present stage of social development must include education and educational resources of cultural and spiritual heritage and the best achievements of culture, social and cultural potential of the learning environment of higher education, spiritual and moral self-perfection and the individual student.

Key words: *spirituality, spiritual and moral education, students, the formation of spiritual, educational process in higher education.*